
IN MEMORIAM EVERT ALKEMA

Rick Lawson & Egbert Myjer *

Op 12 juni 2022 overleed prof. mr. E.A. Alkema, mensenrechtenexpert van het eerste uur. Al in 1976, kort na de oprichting van het NJCM, werd hij lid van het College van Advies; hij zou dat tot 2012 blijven. Gedurende ruim drie decennia was hij lid van de redactieraad van dit tijdschrift. Evert Alkema heeft een cruciale rol gespeeld bij de ontdekking, ontwikkeling en omarming van de Europese normen op het gebied van de rechten van de mens.

Evert Alkema werd op 18 januari 1939 geboren in het Drentse Eelde. Zijn vader, Wobbe Alkema, was een kunstenaar die als lid van het Groninger kunstenaarscollectief De Ploeg bekendheid verwierf met zijn abstracte schilderijen. Evert groeide op in Assen, bezocht het Groninger gymnasium en studeerde vervolgens, van 1957 tot 1962, economie en rechten in Groningen. Na zijn afstuderen vertrok hij naar Bologna, waar hij studeerde aan de Johns Hopkins University School for Advanced International Studies. Daarna keerde hij terug naar Groningen als assistent van de rechtshistoricus prof. Immink. In 1966 maakte hij de overstap naar Leiden, waar hij wetenschappelijk medewerker van het Europa Instituut werd. Hier ontmoette hij Toty Hilbrands, met wie hij de rest van zijn leven zou delen.

In 1973 keerde Alkema terug naar Groningen. Hij werd eerst wetenschappelijk hoofdmedewerker van de afdeling Staatsrecht; daarna, in 1981, hoogleraar Inleiding tot het Recht. In de tussentijd was hij ook betrokken geraakt bij het onderwijs aan de UvA, toen Theo van Boven – die daar vanaf 1967 lector in de mensenrechten was geweest – in 1977 werd benoemd tot Directeur Mensenrechten van de VN. Alkema nam het onderwijs van hem over en werd in 1980 benoemd als buitengewoon hoogleraar rechten van de mens. In 1985 volgde zijn benoeming tot gewoon hoogleraar staats- en bestuursrecht in Leiden. Hij zou daar blijven tot zijn emeritaat, in 2003 – langer nog, want van 2003 tot 2017 bekleedde hij de Van Asbeck-leerstoel.

- Prof. dr. R.A. Lawson en prof. dr. B.E.P. Myjer zijn lid resp. oud-lid van de *NTM*-redactie.

Eind jaren 60 verschenen zijn eerste publicaties over de rechten van de mens. De Leidse hoogleraar volkenrecht Van Asbeck, van 1959-1966 rechter in het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, had er bij hem op aangedrongen het EVRM zo mogelijk onder de aandacht van de Nederlandse jurist te brengen. En zo schreef Alkema in het *NJB* over de schendingen van mensenrechten door de Griekse militaire junta, en de reactie daarop van de Raad van Europa; in het *Rechtskundig Weekblad* noteerde hij dat België partij werd bij enkele protocollen bij het EVRM. Al in 1970 – ruim zes jaar voor het arrest *Engel e.a. tegen Nederland* – schreef hij over de betekenis van de mensenrechten voor het militair tuchtrecht. Achteraf gezien illustreren die eerste publicaties het latere werk van Alkema ten voeten uit: hij volgde de ontwikkelingen in Europa op de voet, vroeg aandacht voor de betekenis van Europese mensenrechten voor het nationale recht en identificeerde knelpunten. Daarmee was hij anderen ver vooruit.

In 1976 schreef Alkema, naast de rechtsfilosoof Damiaan Meuwissen, een preadvies voor de Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht (NVIR): *De Europese Conventie voor de Rechten van de Mens en de Nederlandse rechtsorde*. In 100 pagina's besprak Alkema de totstandkoming en ontwikkeling van het Verdrag, de positie van Nederland als Verdragspartij, de interpretatie van het Verdrag, alle afzonderlijke rechten en vrijheden, alle op dat moment bestaande jurisprudentie. Dat waren nog eens tijden! Alkema had zo niet aan de wieg, dan toch wel op het lagere-schoolplein van het EVRM gestaan; hij had goed opgelet en hield vanaf dat moment de verdere ontwikkeling van het nog jonge Verdrag scherp in de gaten. Het NVIR-preadvies zou twee jaar later onderdeel vormen van zijn proefschrift, *Studies over Europese grondrechten*, waarop hij *cum laude* promoveerde in Leiden. Vader Wobbe Alkema verzorgde de duizelingwekkende illustratie op de omslag.

Duizelingwekkend was ook de reeks publicaties die volgde. Alkema was al in 1974 begonnen Straatsburgse uitspraken te annoteren voor de *Nederlandse Jurisprudentie*. Waren die uitspraken aanvankelijk te tellen op de vingers van een hand, het werden er al gauw meer en meer. Alkema zou uiteindelijk het ontzagelijke aantal van 295 noten in de *NJ* publiceren, waarbij hij ook aandacht besteedde aan uitspraken van de Nederlandse rechter waarin grondrechtelijke kwesties speelden. Stuk voor stuk juweeltjes, die getuigen van een enorme eruditie en een brede kennis van het recht. Zijn noten openden de ogen bij tal van juristen die niet gewoon waren rekening te houden met internationale rechtsontwikkelingen. En hij muntte, bijvoorbeeld, de term 'negatieve jurisprudentie' om de talloze (vaak veronachtzaamde) zaken aan te duiden waarin Straatsburg de grenzen van het EVRM trok door klachten niet-ontvankelijk te verklaren. De rol van Alkema als wegbereider voor het EVRM in Nederland valt niet te overschatten.

Naast al die noten schreef Alkema talloze artikelen in binnen- en buitenland. Hij schreef preadviezen voor de Nederlandse Orde van Advocaten (*Advocaat en mensenrechten*, 1981, samen met de Utrechtse advocaat en latere hoogleraar Strafrecht en mensenrechten Peter Baauw, die ook in 2022 overleed); voor de vereniging met de lange naam (*Toepassing van de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens in Nederland*, 1985) en de *NJV* (*De reikwijdte van fundamentele rechten – de nationale en internationale dimensies*, 1995). Ook als promotor was hij succesvol – maar liefst zeven voormalige redactieleden van dit tijdschrift zijn (mede) bij Alkema gepromoveerd: Aalt-Willem Heringa, Luc Verhey, Titia Loenen, Jeroen Schokkenbroek, Jakob van der Velden, Tom Barkhuysen en Jan-Peter Loof. En dan zijn er nog de promoti die regelmatig publiceerden in het *NJCM-Bulletin/Nederlands Tijdschrift voor de Mensenrechten*: Jon Schilder, Jan Brouwer, Maarten Feteris, Michiel van Emmerik, Marianne Kroes en Steven Hillebrink.

In 1996 – precies 30 jaar na zijn eerste publicaties over het EVRM – werd Alkema benoemd als lid van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens. Hij volgde zijn Leidse collega Hein Schermers op. Een parttime, maar bijzonder tijdrovende functie, die hij zou blijven uitoefenen tot de Commissie haar activiteiten staakte: in november 1999 hield de Commissie op te bestaan als gevolg van de inwerkingtreding van Protocol 11 bij het EVRM. Het was in deze ambtsperiode dat we een dubbel-interview afnamen met Evert Alkema en Pieter van Dijk, op dat moment de Nederlandse rechter in het EHRM. Het leverde een nog altijd zeer lezenswaardig verslag op, dat is afgedrukt in *NJCM-Bulletin* jaargang 22 (1997), afl. 2, p. 104-123, met de beeldende titel 'De zaak loopt volstrekt uit de hand'. Een paar jaar later verscheen een mooi portret, van de hand van Jakob van der Velden, in de bundel *50 jaar EVRM* (speciaal nummer van *NJCM-Bulletin* jaargang 25 (2000), afl. 1, p. 525-534).

Na deze episode was Alkema staatsraad in buitengewone dienst bij de Raad van State (2000-2004). Maar intussen bleef Straatsburg, waar men zijn kwaliteiten had leren kennen, herhaaldelijk een beroep doen op zijn diensten. Zo maakte Alkema samen met o.a. Stefan Trechsel en Andrew Drzemczewski deel uit van een missie van de Raad van Europa die zich inzette voor de vrijlating van politieke gevangenen in Azerbeidzjan. Terug in Nederland trad Alkema geregeld op als adviseur. Hij was onder meer lid van de Commissie-Mulder die de basis legde voor een eenvoudige afdoening van lichte verkeersovertredingen.

In 2009, ter gelegenheid van zijn 70^e verjaardag, kreeg Alkema een omvangrijk *liber amicorum* aangeboden: *Geschakeld recht*, met ruim 30 bijdragen. Ook een koninklijke onderscheiding viel hem ten deel: hij werd benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Het was een welverdiende eer voor deze integere, nuchtere, hardwerkende, erudiete, bescheiden, geestige, ervaren, realistische jurist die niet alleen over een gouden pennetje maar ook een sterk ontwikkeld rechtvaardigheidsgevoel beschikte. Hij was ons zeer dierbaar.